

Családjogi kérdések

Megjegyzések Pap Tibor és Szigligeti Viktor könyvéhez.¹

NIZSALOVSZKY ENDRE

1. A jogrendszer tagozódásának legutóbbi megvitatása során a családjog önálló jogági minőségének kérdése meglehetősen háttérbe szorult. A vita során — az arról szóló beszámolóból kitűnően — a családjogot mindössze Récsei Lászlónak egy megjegyzése érintette, aki az eltérő kauzák alapján párosával történő elválasztás kifogásolt módszerének példajaképp hozta fel, hogy más indok alapján határoljuk el a polgári jogot a családi jogtól és mások szerint a polgári jogot a munkajogtól.²

Úgy látszik, hogy a kérdést — legalább Magyarországon — lezártnak tekintethetjük.³ De ebben az esetben is tanulságos marad a még vitás kérdések megoldása szempontjából is annak vizsgálata, hogy milyen momentumok hatása alatt fejlődött a szocialista családjog önálló joggá és hogyan bizonyult be a jogágként szemléletének helytálló és gyümölcsöző volta.

Ilyen vizsgálódásra is kíváló alkalmul szolgál az a két elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt nagy értékű monográfia, amelyekkel foglalkozni kívánok. Bár egyikük sem öleli fel a családjog jogágának egész területét, hanem Pap Tibor elvben csak a házasság — mindenestre középponti jelentőségű — intézményét, Szigligeti Viktor pedig éppen csak a házastársi kapcsolat vagyoni jogi vonatkozásait dolgozza fel, tehát azt, amely a polgári joghoz legközelebb áll, mégis mindkét mű bizonyítja, hogy a jogág önállóságát részleges feldolgozása is kifejezheti.

Azóta, hogy Heise a polgári jog általános részét mintegy felfedezte,⁴ amelyet később Unger találónan nevezett el annak az atmoszférának, amelynek megteremtése után lehet a polgári jog kérdéseivel foglalkozni, a tudományban éppenúgy, mint az általános részt ismerő törvénykönyvekben az áru-pénzviszonyok, főleg az adásvétel szabályainak általánosításából, e szabályokból vont értelmes absztrakciók útján születtek meg az ebben a részben összefoglalt jogtételek. A kapitalista viszonyok közt ez a „légkör” minden nehézség nélkül vehette körül a munkabéri viszonyokat éppen úgy, mint a családi jogviszonyokat; a munkaerő árujellege ezt éppen úgy lehetővé tette, mint a családi viszonyok „puszta pénzviszonyokra” visszavezetése. A szocialista jogszemlélet azonban mindkét vonatkozásban egyforma erővel áll szemben az ilyen megoldással és — legalább negatív vonatkozásban — ez adja a Récsei László által keresett közös kauzát a két jogágnak a polgári jogtól való elhatárolására.

¹ PAP Tibor: A házasság intézménye a népi demokratikus jogban. Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos könyvtára 15. sz. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1959. 290 p. SZIGLIGETI Viktor: Házassági vagyoni jog. Jogi kézikönyvtár 4. sz. Közgazdasági és Jogi Könyvtár, Budapest, 1959. 272 p. Megjegyzéseim során figyelemmel voltam IHAROS Imre és PÁLL József Szigligeti Viktor könyvéről írt recenziójára: Jogtudományi Közöny, XV. új évfolyam. 1960. 3. sz. 175—180. p.

² PESCHKA Vilmos: Vita a magyar népi demokratikus jogrendszer tagozódásáról. Jogtudományi Közöny, XIV. új évfolyam. 1959. 9. sz. 474. p.

³ A Szovjetunióban a kérdés vita tárgya. Valószínűnek látszik, hogy a családjogot a polgári törvénykönyvbe fogja beilleszteni Lengyelország.

⁴ PAUL KOSCHAKER állapítja meg, hogy a polgári jog általános részét először HEISE: Grundriss des Gemeinen Civilrechts c. 1807-ben megjelent műve alakította ki. Europa und das römische Recht 3. Aufl. 1958. 279. S.

A két monográfia mindegyike minden ízében mellőzi a családi viszonyok áru-pénzviszonyokkénti szemléletét, mégpedig anélkül, hogy ez bármi vonatkozásban házagot vagy hiányérzetet vonna maga után. Ez természetesen nem jelenti azt, mintha a két könyvben polgári jogról nem is esnék szó, jellegzetes azonban, ahogy a polgári jogról elég gyakran szó esik. Vagy arról van szó — és ez a leggyakoribb —, hogy a szerzők a polgári joggal való összehasonlításban mutatják be a családjogi megoldások alapvető eltéréseit (pl. amikor Pap Tibor a polgári jogi ügyleti érvénytelenség és a házasság érvénytelensége közti különbséget tárgyalja), vagy arról, hogy a polgári jogi tényállás és az ahhoz fűződő joghatás együtt alkotják azt a „tényállást”, amire a családjogi szabályt alkalmazni kell (pl. amikor a szerzők a házasfelek valamelyikének hatályos polgári jogi ügyletéhez a házastársi viszonyban fűződő további jogkövetkezményeket tárgyalják), vagy végül azt érzékeltetik, hogy bizonyos tényállásra nem a családjog, hanem a polgári jog szabályait kell alkalmazni, ami egyszersmind azt is bizonyítja, hogy a szóban levő jogviszony nem családjogi jogviszony (pl. Szigligetinek azok a fejtegetései, amelyek a kötendő házasság okából történt ajándékozásokra vonatkoznak). Ilyen, a családjog körén kívüli jogviszonyok tárgyalása gyakran fordul elő, hiszen a családjogi szabályai nem zárják ki a család tagjai közt polgári jogviszonyok keletkezését; a házassági vagyoni jogot pedig a tulajdoni viszonyokkal kapcsolatba hozza az is, hogy a személyi tulajdonban álló javak jelentős része tartozik a családok existenciális alapjához.⁵

Pap Tibor a házasság intézményét nemcsak a magyar jog, hanem valamennyi népi demokrácia joga szempontjából mutatja be, széles körben dolgozva fel a Szovjetunió és a népi demokráciák irodalmát is. Az első fejezet a népi demokráciák családjogának általános áttekintését nyújtja a szocialista jogalkotás előtti állapotok szerint. A második fejezet a szocialista családjogi jogalkotás folyamatát és annak irányító elveit tekinti át. A harmadik fejezet a házasság létrejöttét, a negyedik az érvénytelenség eseteit, az ötödik az érvénytelenné nyilvánítást és annak következményeit tárgyalja. A hatodik fejezet a házastársak személyes viszonyával foglalkozik. A házastársak vagyoni viszonyait tárgyaló legterjedelmesebb hetedik fejezet után az utolsó, nyolcadik fejezetben a házastársi tartás kérdései kerülnek beható megvilágításba. Jogösszehasonlító tárgyalásának végső eredményét abban tudom összefoglalni, hogy sikerült a lényegbeli megegyezést a részletekben mutakozó nem is mindig jelentéktelen eltérések leplezése nélkül meggyőzően bizonyítani.

Szigligeti a magyar törvény nem nagyszámú, a házassági vagyoni jogot szabályozó §-ára összpontosítja a figyelmét, miután az első fejezetben áttekintést nyújt a házassági vagyoni jogi rendszerekről és a második fejezetben a magyar házassági vagyoni jog múltbeli és jelenlegi rendszerét vizsgálja az átmeneti jog kérdéseire is kiterjeszkedve. A harmadik fejezet a Csjt. előtt érvényesült szerzeményi közösség kritikai ismertetése, a negyedik a Csjt. vagyonközösségi intézményének alaptételeit foglalja össze. Az V. — VIII. fejezet a legális ordo szerint haladva szól a vagyonközösség tárgyi terjedelméről (VI.), a házassági együttélés alatti jogviszonyról (VII.) és a vagyonközösség megszűnéséről (VIII.). Külön fejezet (IX.) szól a kötendő vagy megkötött házasság okából adott ajándékokról, végül az utolsó fejezet (X.) a közös lakás jogi sorsáról az életközösség megszűnése esetében.

A mű főcélja, hogy az élet által felvethető minden kérdésben megbízható tanácsadója legyen a gyakorlati szakembernek éppen úgy, mint a kérdéssel tudományosan foglalkozóknak. Ezzel van összhangban, hogy a jelentős bírói határozatok nagy számát szószerint idézi, a gyakorlat nem ritka ingadozásait is kritikai vizsgálódással mutatva be. Általában nem áll meg az idézett döntéssel elintézett esetnél, hanem végigvizsgálja a döntésben kifejezett gondolatnak más vonatkozásban való érvényesülési lehetőségeit is. Hasonló az eljárása a magyar jogirodalomban felmerült nézetek bemutatása során. Ha egyet is ért az irodalmi előd nézetével, rendszerint talál megállapításaiiban még kitöltésre váró hézagokat, azokhoz kapcsolódó olyan további kérdéseket, amelyek megoldásával szintén nem kíván adós maradni.⁶ A könyv legfőbb érdeme, hogy az elérhető legteljesebb képet nyújtja a házassági vagyoni jog területén eddig kialakult magyar jogi helyzetről.

⁵ Ezt a momentumot SUCH emelte ki anélkül, hogy a család és a személyi tulajdon közti összefüggést a család jogágisága ellen felhozható érvnek elismerte volna. (Über die Konzeption eines neuen Zivilgesetzbuches der DDR. Staat u. Recht. 7. Jg. 1956. Nr. 11. S. 1116/7.)

⁶ Köszönettel vettem a magam egyes megállapításainak ilyen továbbbépítését.

Pap Tibor könyve kevesebbet nyújt, mint amit a címe ígér, mert a házasság megszűnésének esetei a tárgyalta anyagon kívül maradnak. A házasság bírói felbontása a házasság intézményének nem a szocialista társadalmat építő lényegéhez, tehát az élettanához tartozik, hanem annak a körtanába. Van tehát létjogosultsága egy olyan álláspontnak — amit lényegében a szerző követ —, hogy a pathológia, ha fontos anyag is, elkülönített tárgyalást igényel.⁷ Csak hogy a bíróságnak alig van máskor alkalma a házastársak kölcsönös jogai és kötelezettségei kérdésében állást foglalnia, mint éppen a bontóperekben, ahol a pathológiás jelenség észlelése során mutatkozik meg, hogy az élet különböző körülményei közt mi a házastársak helyes magatartása. Az, amit ebben a vonatkozásban a törvény mond és általában mondhat, rendkívül kevés. A pathológia részletes tárgyalásának mellőzése nem lett volna akadálya annak, hogy a szerző a bontási bírói gyakorlatnak a házastársi jogok és kötelezettségek pozitív tartalmát felépítő megállapításait mégis felhasználja. A könyv azonban ezzel a lehetőséggel nem élt, és a bírói gyakorlat legfontosabb kijelentéseit csak a házassági vagyonjog körében tartalmazza. Ellen-súlyozza ezt, hogy feldolgozza a magyar és külföldi irodalmat, amelynek közvetítésével a gyakorlat eredményei, mégpedig a bontóperek gyakorlatának eredményei is értékesülnek.

Az ígéretnél többet nyújt Pap Tibor az első két fejezetben, ahol a polgári korbeli előzmények és a szocialista építést szolgáló fejlődés, valamint a kialakult törvényhozási elvek bemutatása során túllép a házasság intézményén és a szülő és gyermek közti viszony átalakulásának vázolása és a „pathológia” is minduntalan előtérbe lép.

Arról, hogy a két munkát ismerető jelleggel tárgyaljam, annál inkább lemondok, mert mindazoktól, akik a családjogi kérdések iránt érdeklődnek, el kell várni, hogy azokat közvetlenül ismerjék meg. Azokat a pontokat kívánom csak kiemelni, ahol a szerzők megállapításaihoz érdemleges megjegyzésválóm van. Eleve védekeznem kell azonban az ebből eredő azzal a látszattal szemben, mintha megjegyzéseimmel a munkák értékelését le kívánnám szállítani. Mindkét munkát az önálló családjogi irodalom úttörő jelentőségű alkotásának tartom, és a maga nemében mindkettőt igen nagyra értékelem.

II. Pap Tibor helyes módszerrel keresi a népi demokráciánk *családjogi törvényhozásának elveit*, és helyesen mutat rá, hogy ebben a vonatkozásban nem lehet a jogszabályok szövegéből egymagából kiindulni, hanem figyelembe kell venni, hogy a törvényhozó a fennálló társadalmi viszonyokra figyelemmel, sőt azoktól irányítva választja meg a szabályozás formáját (51. és 53. p.). Az elvek mint a társadalmi viszonyok tükröződései alkalmasak a burzsoá és szocialista családjog közti ellentétek kidomborítására. Az ilyen módszerrel esakorba kötött családjogi alapelvek valóban jellegzetesek, és helyes az is, hogy a szocialista házassági jog alapelvei sorában kiemelkedő szerepet juttat a szerző a házastársak egyenjogúságának, amely a történelemben először valósul meg maradéktalanul a szocialista társadalomban (55. és köv. p.). A kérdés természetesen hasonló szellemben visszatér a házastársak személyes viszonyának (144. p.). valamint a házassági vagyonjogi rendszernek a tárgyalása során (168. és köv. p.), de első pillanatra meglepő módon a mű egyik legsikerültebb — a házasság érvénytelenségéről szóló — negyedik fejezetében az akurathányok tárgyalása során is Engels nyomán haladó, bő megvilágításra talál (110—14. p.). Jó példákat talál a szerző arra is, hogy a burzsoá társadalomban még mindig elég erőteljesen jelentkezik az egyenjogúságot ellenző álláspont. Ilyen Gschnitzer köztrák professzor állásfoglalása. Nem tudok azonban egyetérteni azzal, hogy a szerző még mindig a száz évet meghaladó idővel ezelőtt alkotott törvénykönyvek eredeti szövegével bizonyítja a tőkés államokban a nők egyenjogúságának hiányát, és csak helytel-közzel utal, pl. a francia jogfejlődésben, ellentétes irányú fejleményekre. Úgy vélem, nem helyes, ha figyelmen kívül hagyjuk azt a fordulatot, amely sok tőkés országban mind személyi, mind vagyoni vonatkozásban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett, nagyszámú, a nők egyenjogúságát deklaráló és az egyenjogúság felé jelentős előrehaladást tevő törvényhozási aktust eredményezve. Ennek a ténynek a megfelelő értékelése semmit sem von le a szocialista jogalkotás érdemeiből.

A kapitalista világban lejátszódó új fejleményeket nem azért kell nézetem szerint figyelmenre méltatni, mert azokat Engels — akire a szerző sokszor hivatkozik — nem

⁷ Nem szorul kiemelésre, hogy a szerző a bontással kapcsolatos bizonyos kérdéseket — egyéb kérdésekkel való összefüggésükben — a megfelelő módon megvilágítja. (3. p.)

lálhatta, hanem annál inkább, mert előre látta. A szerző egyik idézetét, amely a nők felszabadításához az egész női nemnek újra a társadalmi munkába való bekapcsolását tekintti elengedhetetlen előfeltételnek (112. p.), Engelsnek ez a megállapítása előzi meg: „A férfi nő fölélti uralmának sajátos jellege a modern családban és mindkettőjük tényleges társadalmi egyenlősége megteremtésének szükségessége, valamint módja csak akkor válik majd teljesen világossá, mikor a két nem jogilag már teljesen egyenlővé válik.” (Az aláhúzások tőlem: N. E.) A kapitalista államok nagy részének — ha még nem is a többségének — különösen családjogi vonatkozásban a jogi egyenjogúságra törekvése annál inkább figyelmet érdemel, mert a kizsákmányoló társadalmak fejlődésének bizonyos szakaszán — egymástól különböző gazdasági tényezők hatása alatt és különböző formában — hasonló fejlemények szintén észlelhetők voltak.

Tény, hogy mindhárom kizsákmányoló társadalom kezdeti, klasszikus szakában a férj előjogait biztosítja és a feleséget függő, hátrányos helyzetbe szorítja. Ez azonban egyik esetben sem marad meg az illető társadalmi rend teljes összeomlásáig. Sőt éppen az az érdekes, hogy a rabszolgatársadalom összeomlása és helyén a feudális társadalom kialakulása éppenúgy, mint a feudális társadalom összeomlása után a burzsoá társadalom kialakulása, a nőknek a korábbi társadalmi rend bomlási szakaszában elért viszonylag előnyösebb pozícióját lerombolja.

A római rabszolgatársadalomban a császári korban felismerhetően az áruterelés elterjedése nyomán következik el a nő jogállásának előnyösebbé válása. A tutela mulierum (Claudius császár korában vesztette el minden gyakorlati jelentőségét, a mancus házasság ugyanakkor egyre ritkábbá vált, majd a harmadik században teljesen eltűnt. Öröklési jogi vonatkozásban Hádrián idején a senatusconsultum Tertullianum és Orficianum ennek a rabszolgatársadalom bomlását kísérő folyamatnak a mozzanatai.⁸ Ugyanakkor, még ugyanabban a társadalomban a kereszténység terjedésével — főleg az elnyomott osztályokban és nem a feudális rendet előkészítő gazdasági alakulatok kapcsán — terjed a házasságnak az a feudális korra jellemző szemlélete, amely a feleségeket a férjük mint uruk iránti engedelmességre kötelezi.

A feudális társadalom nőjének helyzete az uralkodó osztályokban a XVIII. század Franciánországaiban szabadul fel egyre több korlátozás alól, nem is törvények rendelkezései, hanem inkább a nőket hátrányosan megkülönböztető törvények alkalmazáson kívül kerülése nyomán. Egyedül az uralomra törő és uralomra hivatott, de még elnyomott polgári osztály nője marad meg a családon belül a teljes alárendeltség helyzetében, amit osztályöntudatosan szívesen, sőt büszkén visel el.⁹

Mind a rabszolgatársadalom, mind a feudális társadalom bomlása során a nők helyzetének szabadabb alakulása együtt jár az uralkodó osztályokban a nemi erkölcsök teljes fellazulásával.¹⁰

A francia polgári forradalom elzárkózása a nők egyenjogúságának elismerésétől az, amit az egész polgári korra jellemzőként szoktunk felhozni. A Code civil-ben maradtalanul Napoléon korzikai kispolgári szemlélete érvényesült, amely szerint a természet a nőt a férfi rabszolgájává tette.¹¹ A XIX. század második felében azonban egyre erősebbé lett a nők egyenjogúságára törekvés, ami a kapitalista rend ama belső ellentmondásának természetszerű következménye, hogy a női munkaerőt teljes mértékben kihasználja, egyidejűleg a nő családi hivatásának díszétével indokolva alárendel

⁸ Hogy különösen a két Senatusconsultum a nők öröklési jogának új szabályozásával minő lényeges fordulatot jelentett, azt jellemzi, hogy az új szabályokat a kibocsátásuk előtt megnyitott hagyatékokra is alkalmazni kellett, ha csak hírói ítélettel, egyezséggel vagy más hasonló hatályú jogi akttal véglegesen már előbb el nem rendezték őket. (Vö. WINDSCHEID—KIPP: Pandekten. 9. Aufl. 1906. S. 131. A. 2.)

⁹ Edmond et Jules de GONCOURT: La femme au dix-huitième siècle. Paris, 1862. 198. et 237. p.

¹⁰ FRIEDLAENDER, Ludwig: Sittengeschichte Roms. V. Kap. Phaidon—Verlag. S. 247. ff. „La femme égale l'homme, si elle ne le dépassa, dans ce libertinage de la méchante galante.” — állapítják meg a Goncourt-fivérek. (I. m. 171. p.)

¹¹ „A férj — mondja tovább Napoléon — jogosult így szólni a feleségéhez: „Asszonyom, nem fog elmenni hazulról, asszonyom, nem megy a színházba, asszonyom, ön testétől-lelkestől hozzám tartozik.” Idézte: MÜLLER-FRAUENFELS frankfurti professzor: Equality of Husband and Wife in Family Law. The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 8. Part 2. 1959. 4-th Series 254. p.

helyzetét. Az idealizált családi helyzet elérhetetlensége egyre nyilvánvalóbbá válván, az engedmények elkerülhetetlenek. Az Egyesült Nemzetek Chartájának bevezetése (5. bek.), az emberi jogok deklarációjának 16. cikke, a kapitalista országok egész sorának alkotmánya jelenti ki a nők egyenjogúságát, amit sok kapitalista állam megfelelő törvények alkotásával realizál. Bár még mindig kisebbségben vannak az egyenjogúság elvi alapján álló kapitalista jogok, megállapítható, hogy kevés olyan gondolat van, amely az utóbbi néhány évtized alatt olyan mértékben hatott volna átalakítóan a kapitalista magánjogokra, mint éppen ez. Természetesen az elv meghirdetése és megvalósítása nem jelent egyet, és a törvénnyel körülbástyázás sem jelenti a törvény kielégítő érvényesülését, amit kapitalista oldalról sem tagadnak.¹² Éppen a klasszikus kapitalista alapelvekkel való összeütközés, a kapitalista gazdasági rendbe való beilleszthetetlenség vonja maga után, hogy az uralkodó osztályokban az egyenjogúság teljes megvalósulása a nőkre több hátrányt, mint előnyt jelent, és ezért van, hogy minden kapitalista megoldásban felismerhetők a férfi előjogainak tett koncessziók.

Ezért látom igen lényegesnek Engels éles különbségtételét a jogi és társadalmi egyenlővé válás között. A társadalmi egyenlővé válás egyik kizsákmányoló társadalomban sem valósult és valósulhatott meg. A kapitalista társadalomban semmiféle családi jogi egyenjogúsítás sem akadályozhatja meg, pl. hogy dekonjunktura idején a tőkés vállalkozók tömegesen elsősorban a női munkaerőket bocsássák el, tekintet nélkül családfenntartói minőségükre, ahogy ez a második világháború végén az Egyesült Államokban történt. Az egyenlő munkáért nemre való tekintet nélkül egyenlő munkabér fizetésének intézményes biztosítása pedig a kapitalista rendben a „szerződési szabadságnak” elviselhetetlen sérelmét jelenti. Lenin állapította meg, hogy a kapitalizmusban a formális jogegyenlőség sem jelenthet társadalmi egyenlőséget, de a kapitalizmus a formális egyenlőség tekintetében sem lehet következetes.¹³

Mindez azonban nem mond ellent annak, hogy a proletariátus, amelynek körében a házasság a kapitalista környezetben is egyenjogú felek szövetsége, akik az osztályharcban is fegyvertársai egymásnak, a nők egyenjogúsításáért küzdők oldalán áll.

Mindhárom kizsákmányoló társadalommal szemben a szocialista társadalom a gazdasági alapjának felépítésével egyidejűleg lép fel — mégpedig éppen nem az áruviszonyokhoz kapcsolódva — a nők egyenjogúságának követelményével, és valósítja meg a női nemnek a társadalmi munkába való bevonását. A nők egyenjogúsága a szocialista gazdasági alappal nemcsak teljes összhangban van, hanem annak nélkülözhetetlen velejárója.¹⁴ Azt, hogy a szocialista államok a kérdést a családban és azon kívül milyen elvek szerint és milyen eszközökkel oldják meg, Pap Tibor az idézett helyeken olyan világosan mutatja be és dokumentálja, hogy ahhoz nincs hozzáfűznivalóm. Ezek a fejtegetések igazolják a Pap Tibor által kiemelt azt a tételt is, hogy kapitalista és szocialista törvények szavának összehasonlítása nem vezet reális szemléletre.

Lényegében helyesen utal a szerző arra, hogy a családi viszonyok körében a múlt maradványai csökönyösebben élnek, mint sok más társadalmi viszony körében (5. p.), majd a népi demokráciák családi jogi törvénykönyvei közti különbségek egy részét is azzal magyarázza, hogy a törvényhozások nem függetlenítették magukat a különböző történeti előzményektől, és nem léptek a régivel mindenáron való szakítás útjára (47. p.). Nem lenne azonban helyes mindezt úgy érteni, hogy a múlt jogszabályai tovább érvényesülnek, vagy hogy ezeknek a maradványoknak tett kényszerű koncessziók szükség-

¹² MÜLLER-FRAUENFELS a családjognak ezt a sajátosságát a „monopolisztikus absztrakt nominalizmus” elleni bizonyítékként hozza fel, ami voltaképpen a bírói törvényhez kötöttsége ellen szóló érvvé alakul. (I. h. 274. p.)

¹³ VÖ. BILUSAJ, Vjera: A fasiszta reakció hadjárata a nők jogai ellen. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo. 1952. évf. 3. sz.

¹⁴ August BEBEL éppen a nő helyzetét elsősorban vizsgálva, a munkásság felszabadító harcát nem előjogokért, hanem egyenlő jogokért és egyenlő kötelezettségekért folyó harcként jellemezte, amely éppen mindenfajta előjog megszüntetésére irányul. Amint a társadalom válik a termelőeszközök tulajdonosává, nemre való tekintet nélkül minden munkaképes személy munkakötelezettsége lesz a szocialista társadalom alap-törvényévé. És ennek a következménye, hogy az új társadalom nője *társadalmi és gazdasági* vonatkozásban teljesen független, nincs többé alárendelve az uralom és kizsákmányolás semmi árnyalatának, a férfivel, mint szabad és vele egyenlő áll szemben, ura a maga sorsának. BEBEL, August: Die Frau und der Sozialismus. 57. Aufl. 1953. 449. 457. és 585. p.

képpen visszatartó hatásúak, a családjog egészen szocialistává alakulását mindig hátráltatják. Nem ilyen értelemben hozza fel a szerző sem az öröklési jog köréből vett magyar példáját. A családjog vonatkozásában is érvényesül az a főszeppont, hogy — akár a régi jog elemeinek felhasználásával, akár másképp — mindig a szocialista társadalmi fejlődés szempontjából legkedvezőbb megoldás kerüljön a törvénybe. Ilyen értelemben lehetett csak szó a családjog régi eredetű maradványainak beolvasztásáról.¹⁵ Éppen a házassági vagyonjogra figyelemmel távolról sem lehet azt mondani, hogy a törvényhozó nálunk nagyobb mértékben élt volna az ilyenféle lehetőségekkel.

Kiegészítésképpen vagy talán csak a szerzőtől eltérő fogalmazásban kell megemlékeznem a kapitalista és szocialista családjog társadalmi szerepe között mutatkozó egyik lényeges különbségről. A korábbi korszakra az volt jellemző, hogy a törvényhozó maga elé képzelte egy az uralkodó osztály által hirdetett és érdekeinek leginkább megfelelő társadalmi viszonyt, mint a házasságot, annak tüzetesebb szabályozásáról azonban annak tudatában mondott le, hogy a valóság a törvényes mintát aránylag ritkán fedi pontosan, és ezzel a faktummal meglehetősen közömbösen is állott szemben. A szocialista jog élettől idegen jogi forma törvénybefoglalásával sem általában, sem különösen a házasság tekintetében nem érheti be. Az állampolgároknak a szocialista együttélésre nevelése körébe a szocializmusnak megfelelő családi életre nevelés is szervesen beletartozik. A szocialista államhatalom felkészül ugyan a család gyengeségére, mint burzsoa maradványra, de a házasságot sem viseli el mint konzervatív, belsejében nem ellenőrzött intézményt.¹⁶

III. Pap Tibornak a *történeti részben* összefoglalt imponáló adattömegére két megjegyzést kell tennem, amelyek arra mutatnak, mintha a magyar adatok a gyűjtés során a rövidebbet húzták volna. A szerző a bolgár jognak a fasiszta szabályok folytán csak tényleges kapcsolatként megvalósult házassági szándék esetére szóló orvosló szabályát ismertet, de nem emlékezik meg a hasonló célú 7.600/1945. M. E. sz. rendeletről (18. p.). Észleli, hogy a Magyar Népköztársaság Alkotmánya nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a házasságon kívül született gyermek egyenjogúságáról, de csak a Csjt.-re utal, mint amely ebben a vonatkozásban minden kétséget eloszlat (26. p.), megelégedezik azonban az 1946: XXIX. törvényről, amely a különbségeket már három évvel az Alkotmány előtt megszüntette, és ezzel teljesen feleslegessé tette, hogy az Alkotmány 49. §-a ezt a kérdést kifejezetten érintse.

Az Alkotmány és a Csjt. közti időben a bírói gyakorlatban kialakult számottevő változásokat inkább az Alkotmány közvetlen jogrendező szerepének tulajdonítanám, amiről legutóbb Szabó Imre fejtette ki az álláspontját,¹⁷ mint a bíróság átmeneti jogalkotó szerepének (31. p. 47. j. és 32. p. 46. j.). Az Alkotmány mint későbbi és egy-szersmind felsőbbrendű jogszabály, módosította, illetőleg hatályon kívül helyezte a családjog területén is a vele ellenkező korábbi jogszabályokat, a bíróságnak tehát a szorosan vett jogalkalmazó feladatkörében is kötelessége volt az ily módon hatályon kívül helyezett jogszabályok alkalmazását mellőzni. A jogalkotás látszatát az keltheti, hogy bizonyos vonatkozásokban az Alkotmányból csak bizonyos jogszabályok fenn-tartathatatlansága következett, de hiányzott az elejtett jogszabály helyettesítésére hiva-tott új jogszabály megformulázása. Az Alkotmány értelmezése útján ezeknek az új szabályoknak a levezetése nézetem szerint még a szerző által extrémnek jelzett esetek-ben sem volt jogalkotás, hiszen az Alkotmánnyal összhangban álló jogszabály hiányára utalással a bíróság nyilván nem helyezkedhetett volna a denegatio justitiae álláspont-jára. Hogy a bírói feladatkör ilyen felfogása a szocialista törvényesség szempontjából nem a legjobb megoldás, és az nem tette feleslegessé a Csjt. megalkotását, abban természetesen egyetértek a szerzővel.

A *családjog kodifikálásáról* szóló második fejezetnek csupán két megállapítására van megjegyzésem. Az egyik, hogy a népi demokráciák törvénykönyvei közt mutatkozó bizonyos egyezéseket merőben esetlegesnek minősíti. Ide sorozza a magyar állam-

¹⁵ Ld. erről Eörsi Gyula: A Magyar Népköztársaság polgári törvénykönyvének életheleptetéséhez. Jogtudományi közlöny, XV. új évf. 1960. 6. sz. 313. p.

¹⁶ Vö. MÜLLER-FRAUENFELS i. m. 252. p. Ez a többször idézett tanulmány igen tüzetesen méri fel a kapitalista államokban a nők egyenjogúsága kérdésének állását. Nem leplezi, hogy az államok többsége még nem oldotta meg a kérdést, és azt sem, hogy a megoldások nem teljesek.

¹⁷ Az Alkotmány helye népi demokratikus jogrendszerünkben. Jogtudományi Közlöny, XIV. új évfolyam. 1959. 10—11. sz. 501. és köv. p.

polgár külföldi állampolgárral kötendő házasságának az Elnöki Tanács engedélyéhez kötését és a bontóperekben az előkészítő eljárás elkülönítését (44. és köv. p.).

Az előbbi vonatkozásban, a szabály hatálybanlétének rövid idejére is hivatkozva, azt állapítja meg, hogy ezt a szabályt törvényhozásunk kritikai megfontolás nélkül és szükségtelenül tette magáévá. A szükséglet nézetem szerint sem családjogi vonatkozásban jelentkezett, hanem az állampolgárság szocialista szemléletével függött össze, amit mutat, hogy az engedélyhezkötés feloldását az 1957.V. törvényben foglalt az az új állampolgársági szabályozás tette lehetővé, amely megszüntette a házasságkötésnek a házasságkötő állampolgárságát közvetlenül megváltoztató hatályát.

A bontóperek előkészítő eljárása nyilvánvalóan nem váltotta be a hozzáfűzött reménysegeket. Az bizony céltalan formaságnak bizonyult. Nézetem szerint azonban — ha ez az eljárás nem is volt egyéb, mint a bontás technikai megnehezítése — valami jó hatása mégis lehetett, vagy lehetett volna. A tapasztalat azt mutatja, hogy a bontás semmiféle megnehezítésével nem lehet a megromlott házasságokat társadalmi feladatul betöltésére alkalmassakká alakítani, de annak a köztudatba átmenése, hogy az egyszer megkötött házasságtól való szabadulás sok bajjal és nehézséggel van egybekötve, hogy nem lehet egykönnyen a megunt helyett elhamarkodottan új házasságot kötni, nem jelentéktelen mértékben járulhat hozzá a párválasztás komolyságának fokozásához és a meggondolatlan házasságkötések elmaradásához, ami nyilvánvalóan csökkentené a bontások számát is. Ez a megfontolás a Szovjetunióban legújabbban is szóhoz jut a bontások megnehezítését sürgető állásfoglalásokban.

IV. Pap Tihor művének a házasság intézményére korlátozott tárgyalása a *házasság létrejöttéről* szóló harmadik fejezettel kezdődik.

A házasság fogalmának Szerverdlov nyomán járó meghatározásában fogalmi elemként állítja fel a férfi és a nő egyenjogúságát és a monogám szövetség önkéntességét is (63. p.). Előbb nemcsak az következnék, hogy a szocialista szemlélet mellett nem lehetne házasságnak elismerni az olyan államok polgárai közt a házjukban létrejött házasságot, ahol az egyenjogúság még nem valósult meg, hanem az is, hogy a cselekvőképességében korlátozott nagykorú házassága, akinek esetleg éppen a házastársa lesz a gondnoka, szintén nem lenne házasság, nem is szólva a mellékbüntetésként bizonyos, a másik házastulót megillető jogoktól megfosztott személy házasságáról. Az ilyen házasságoknak pedig jogunk szerint nincs akadálya. Az önkéntesség követelménye viszont az akarathányos házasságokat zárna ki, holott az életveszélyes fenyegetés hatása alatt kötött házasság a jogunk szerint érvényes házasság. A meghatározás tehát egyfelől csak a szocialista házasságra talál, másfelől ennek sem minden esetére.¹⁸

Szívesen olvastam volna a szerzőtől határozottabb állásfoglalást a *házasságkötést megelőző orvosi vizsgálat* kérdésében (77. és köv. p.). A vétkeességi elvet mellőző bontási rendszerünkben nem kétséges, hogy a házastárs szabadulhat a kötelektől, amely a másik fél — esetleg a saját későn felismert — egészségi állapota miatt nem alkalmas hivatása betöltésére.¹⁹ Helyes gondolat alapján véve, hogy a kötelek ilyen okból való alkalmatlanságát jobb még a házasságkötés előtt felismerni, mint később, amikor már esetleg az egészségesen házastuló is beteggé vált. Nem tartom viszont emberségesnek, hogy az anyakönyvvezető megtagadja a közreműködést a házasságkötésben, ha a házastulók ahhoz az egészségi állapot ismeretében is ragaszkodnak. Ennek eredménye tragikus is lehet, de az is, hogy a kölcsönös vonzalom egyszerűen házasságon kívüli kapcsolatra vezet, ami a társadalomra semmivel sem előnyösebb, mint a betegek házassága. A házastulóknak egymás egészségi állapotáról való tájékoztatását — ami kívánatos — kötelező előzetes orvosi vizsgálatral biztosítani azért nem célszerű, mert az esetek legtöbbszörében az feleslegesnek bizonyul, és nagy tömegénél fogva formasággá válik. A társadalombiztosítási egészségügyi szolgálat mai fejlettségi fokán azonban minden házastuló-

¹⁸ A magam — Pergament nyomán (Szovjet polgári jog II. k. 317. p.) haladó — meghatározásában hasonló ellenvetéseket azzal kívántam elkerülni, hogy egyfelől csak a házasság magyar törvényes fogalmát kerestem, másfelől az egyenjogúságot a házastuló minőségben állapítottam meg és nem a házasságkötőknek a házasságkötéskor minden vonatkozásban fennálló jogegyenlőségét kívántam meg. Az önkéntesség fogalmi elemétől is helyesebbnek láttam eltekinteni, beérve a házasságkötés törvényes formájának megtartásával.

¹⁹ A házasságkötéskor *elhallgatott* tudóbetegséget a Lf. B. elnöki tanácsa a bontásra alapul szolgáló komoly és alapos oknak minősítette. (B. H. 1959. 2196. n.)

nak van olyan orvosa vagy rendelőintézete, ahol minden felesleges formáság nélkül nyilatkozni tudnak, van-e indokoltsága valaminő tüzetesebb vizsgálódásnak avégből, hogy megnyugtatóan megállapítsák valaminő, a házasság szempontjából jelentős betegség meglétét, illetőleg fenn nem állását. Mindenesetre kívánatos fiatalságunkat ránevelni arra, hogy a kérdést addó alkalommal tisztázza, és leszoktatni arról, hogy az ilyen irányú érdeklődést sértésként fogja fel. Helyesnek tartanék az anyakönyvvezetőhöz szóló olyan utasítást, hogy a házasulandókat figyelmeztesse az egymás egészségi állapota felőli tájékozódás jelentőségére.

E fejezetből harmadikul a *jegyességet* kívánom érinteni. Minthogy a népi demokráciák törvényei a jegyességre vonatkozó rendelkezést nem tartalmazznak, úgy látszik, hogy az nem családjogi jogviszony. Ez azonban nem jelent annyit, hogy ahhoz semmiféle joghatás ne fűződne, és Pap Tibor is azt állapítja meg, hogy a jegyesség felbontása a polgári jog általános szabályai szerint kártérítési igény jogalapja lehet. A polgári jog szabályaira utalás folytán fölös óvatosságnak látszik annak kiemelése, hogy ún. erkölcsi kártérítésről nem lehet szó (83. p.). A kérdéssel a megkötött házasság okából adott ajándékok sorsára is kiterjedően Szigligeti Viktor könyve is foglalkozik (IX. fej. 248—253. p.).

Pap Tibor rövid megjegyzése önként veti fel azt a kérdést, vajjon az eljegyzés felbontása mennyiben lehet polgári jogi kártérítési kauza. A Ptk. 313. §-ának²⁰ alkalmazhatóságához az lenne szükséges, hogy a jegyes részéről a házasságkötés megtagadását teljes hatályú jogi kötelezettség teljesítésének megtagadásaként szemléljük, ami nemcsak a mai jog szerint lehetetlen, de az volt a Ht. szerint is. De nem egyszerűbb a kérdés a szerződésen kívüli kárfelelősség szempontjából sem. A Ptk. §39. §-ának alkalmazásához az eljegyzés felbontásával okozott kárt jogellenesen okozottként kellene minősítenünk, és a kártérítési kötelezettség elhárításához a házasságkötést megtagadó félnek kellene bizonyítania, hogy úgy járt el, ahogy az az adott esetben általában elvárható volt. Akár azt mondjuk, hogy a házasságkötés megtagadása nem lehet jogellenes, akár azt, hogy senkitől sem várható el egy olyan házasság megkötése, amely hajlandóságának már nem felel meg, márpedig ezek valamelyikét családjogi szemléletünk mellett mondanunk kell, az eljegyzés felbontása ez alól az általános kártérítési kauza alól is kiesik. Azt hiszem szerencsésen jön segítségül a Ptk. 6. §-a. A házassági ígéret — mint szándékos magatartás — alapos okkal indíthatja a jóhiszemű másik jegvest olyan magatartásra, amelyből őt a házasság meghíúsulása folytán önhibáján kívül károsodás éri. A § rugalmas szövege módot ad arra, hogy a bíróság — ha indokoltnak látja — teljes vagy részleges kártérítést ítéljen meg, de arra is, hogy a megítélést mellőzze. Házasságszédelgés esetében — amikor a házasságkötési szándék nélküli ígéret csupán fondorlatos eszközül szolgál károsító cselekmények elkövetéséhez — természetesen lehet szó szerződésen kívüli kártérítésről.

A gyakorlatban mindenesetre a jegyesi viszonnal kapcsolatos ajándékozások azok, amelyek a házasságkötés elmaradása esetében igények forrásává válhatnak. Ezek visszatérítése tekintetében két nézet áll egymással szemben, amelyeket Szigligeti részletesen elemez. Az egyik a kommentárnak²¹ Szigligeti mint a kommentár társszerzője által is követett álláspontja, amely a polgári jognak a két fél egyetértő feltételezésével kötött szerződésre vonatkozó szabályát alkalmazza. A feltételezés meghíúsulása — jelen esetben a házasságkötés elmaradása — folytán az ajándékozások a Ptk. 210. §-ának (2) bekezdése, illetőleg 227. §-ának (1) bekezdése értelmében megdőlnék, a 361. § (1) bekezdése alapján tehát mindkét félnek minden kapott ajándékot vissza kell a másik részére térítenie. Ez a megoldás arra törekszik, hogy a vétkeességi elvnek a házasságok felbontása körében való mellőzésével ellentétben, ne legyen szükséges azt vizsgálni — a régi eljegyzési szabálynak megfelelően —, hogy a házasságkötés melyik fél hibájából hiúsult meg. A Ptk. 228. §-ának (2) bekezdése szerint azonban „a feltétel bekövetkezésére vagy meghíúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt *felróhatóan* maga idézte elő”, és ezért azt hiszem, a vétkeességi kérdést a polgári jog e szabályainak alkal-

²⁰ A szerzők, valamint az idézett bírói határozatok természetesen még nem hivatkoztak a Ptk. rendelkezéseire. Az 1960. évi 11. tvr. 5. §-ának (1) bekezdésére, valamint 75. §-ának (1) bekezdésére tekintettel helyesnek látszik a kérdést a Ptk. rendelkezései alapján vizsgálni.

²¹ BACSÓ—RÁDY—SZIGLIGETI: A családjogi törvény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1955. 18. p.

mazása mellett sem lehet egészen kiküszöbölni. Az azonban nem járható út, hogy az eljegyzés felbontásában hibás fél minden kapott ajándékot köteles legyen visszaadni, de az adott ajándékokból semmit se kapjon vissza, márpedig az, hogy a feltétel meghíúsulására ez a fél nem hivatkozhatik, ennyit kellene hogy jelentsen. A polgári jogi „felróhatóságnak” tehát szűkebb körre kell szorulnia. A személyes vonzalom megszüntését, ami miatt a házasságkötést az egyik jegyes nyíltan megtagadja, nem lehet „felróhatónak” minősíteni, ami oda vezet, hogy a 228. § (2) bekezdését nem lehet alkalmazni, és a feltételezés meghíúsulása esetére szóló szabály mindkét oldalon alkalmazható marad.

A másik nézet — amely éppen a visszalépés fel nem róhatóságából táplálkozott — a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában jelentkezett. Eszerint a végbement ajándékozások érvényességét nem érinti ugyan a házasság megkötésének elmaradása, de a Ptk. 582. §-ának (2) bekezdése értelmében a megajándékozott részéről elkövetett súlyos jogsértés az ajándék visszakövetelésére jogosítja fel az ajándékozót. Felismerhető, hogy az ajándékok feltétlen visszakövetelhetőségének elismerésétől a Legfelsőbb Bíróságot az a megfontolás tartotta vissza, hogy a jegyese által értékes ajándékokban részesített felet a visszaadási kötelezettségtől való félelem, tehát tisztán vagyoni érdek kényszerítheti arra, hogy a tervezett házasságot akkor is megkösse, ha időközben jegyesétől teljesen elhidegült, rájött, hogy abban nincsenek meg a harmonikus házuselethez szükséges jellembeli sajátosságok, sőt esetleg arra is, hogy saját igazi személyes vonzalma más irányában van meg. Ez a megoldás, amely nyilván nem kívánja „súlyos jogsértésnek” minősíteni a személyes vonzalom megszűnését, még azért is korlátozza a visszakövetelhető ajándékok körét, mert a Ptk. 582. §-ának (4) bekezdése értelmében a szokásos mértékű ajándék visszakövetelésének nincs helye, a jegyesek közt pedig a „szokásos mérték” viszonylag magas is lehet. Úgy látszik, hogy ez a megoldás a meghíúsult házasságok esetében túlságosan is megritkítja az ajándékok visszakövetelésének lehetőségét. A „súlyos jogsértés” gyakrabban lesz megállapítható olyankor, amikor a megkötött házasság bomlik fel a megajándékozott házastól súlyos megítélés alá eső magatartása miatt, ami nincs is ellentétben a bontás körében a vétkeességi elv mellőzésével.

A Szigligeti Viktor által felhozott döntésekből azonban úgy látszik, hogy egyre inkább egy közbenső álláspont kezd kialakulni, amely arról tanúskodik, hogy a szocialista családügyi elvek visszefnye mégiscsak ráesik a jogyesszre is, és nem lehet egészen jelentéktelennek tekinteni, hogy egy jövőbeli házasság az, ami az ajándékozások indítékául szolgál. Az „enyhe hálátlanságnak” valaminő külön kategóriája kezd a visszakövetelésre lassanként alapul szolgálni, és valószínűleg különbséget fog tenni az is, hogy az ajándék a jövő közös háztartás felépítésének alapjait kívánja-e megvetni, vagy pedig a megajándékozott mindennapi személyes szükségleteinek kielégítésére szolgáló kevésbé jelentős értékű dolog. Az előbbi esetben a megajándékozottnak a házasság meghíúsulása esetében valami objektív, vétkeesség nélküli visszatérítési kötelezettsége is szerephez juthat, az utóbbiban viszont döntő súllyal fog latba esni a házasságkötés szabadságának megvédése a visszatérítési kötelezettség terhével szemben. A kérdés még nincs lezárva, de annyit megállapíthatónak tartok, hogy a megoldás nem lesz tisztán polgári jogi, de semmiképpen sem fog visszatorkolni a régi házassági törvény megoldásába sem.

A közös háztartás felépítésének előkészítését célzó ajándékozásokkal kapcsolatosan még egy érdekesnek tartott kérdést kívánok ezen a helyen érinteni.

Szigligeti úy véli, hogy a házasságok — törvényes tilalom hiányában — hatályosan létesíthetnek a törvényesnél *szélesebb körre kiterjedő vagyontársasági rendszert* (23. p.). Ezzel nem tudok egyetérteni. A szocialista házassági jognak alapvető elve a házastársak vagyoni jogi tére is kiterjedő szabadsága, amit csak a törvény korlátozhat. Ilyen korlátozás a törvényes vagyontársasági rendszer, aminek kötöttségét fokozni egyet jelent az említett alapelv megsértésével. A szovjetorosz csjt. — Pap Tibor által idézett — 13. §-a érvénytelennek nyilvánítja a házasságok közt kötött azokat a szerződéseket, amelyek a feleség vagy a férj vagyoni jogainak korlátozására irányulnak (252. p.). Azt hiszem, a szovjetorosz törvényben kifejezett gondolat nem csupán a Szovjetunió speciális szabálya, hanem nálunk is érvényesülésre hivatott alapelv, amely Szigligeti álláspontjának ellene mond.

Másképp áll azonban a helyzet meghatározott vagyontárgyaknak a *vagyontársaságba bevonása* kérdésében. Szigligeti helyesléssel kíséri azt a bírói gyakorlatot, amely a házasságon kívüli együttélés alatt szerzett vagyont, ha az együttélést házasság követte, a házastársak vagyontársaságába tartozónak ismeri el (73. és köv. p.). Ezt a megoldást — bár de lege ferenda helyeslik — Iharos és Páll a törvény rendelkezéseivel összeegyeztethetetlennek találják, utalva a Szigligeti által is kifejezett aggályra (177. p.).

De vajon ugyanakkor, amikor a Csjt. 28. §-ának (2) bekezdése egyes közös vagyontárgyaknak a különvagyonba utalását — a hitelezők érdekeinek megvédése mellett — kifejezetten megengedi, szükségképpen hatálytalannak kell-e tekinteni minden olyan megállapodást, amely meghatározott vagyontárgyakat a közös vagyonba utal? Azt hiszem, a törvény tilalmának hiányában az ilyen megállapodásokat érvényeseknek kell elismerni, mert ez nem jelenti a felek szabadságának jövőre szóló korlátozását, hanem csak meglevő vagyontárgyak feletti egyetértő rendelkezést. A közös vagyonba utalás — ha ingó dolgokra vonatkozik — a vagyontárgy eddigi tulajdonosa részéről részleges készajándéknak minősülhet, és ezért nincs is alakszerűséghez kötve. Ez a megoldás nemcsak a házasságkötést megelőzően közösen szerzett vagyontárgyak sorsának megfelelő rendezését biztosítaná, hanem megoldaná azt a vitát is, amely akörül folyik, hogy a jegyesek, illetőleg a házastársak javára szóló juttatások az egyik vagy mindkét házastárs különvagyonába, vagy közös vagyonukba kerülnek-e. Ez a kérdés ügylet-értelmezési kérdéssé válik, legfeljebb vélelemszerűen kellene az egyik házastárs közeli rokonától ugyanezen házastárs javára szóló juttatást ennek a különvagyonába, a kifejezetten mindkét házastárs javára szóló juttatást pedig a közös vagyonba utalni.

Ez a megoldás elrendezné a jegyesek által a közös otthon céljára gyűjtögetett vagyontárgyak sorsát is arra az esetre, ha lakáshoz jutva — előzetes életközösség nélkül — házasságot kötnek. Feltételezhető akarataiknak megfelelően az előregyűjtött vagyontárgyak alkothatnák közös vagyonuk kezdeti alapját, és a házasság megromlása után nem kellene azt vizsgálgatni, hogy a házasságkötés előtt mit kinek a pénzén szereztek, ami gyakorlatilag független attól, hogy a beszerezett dolgok melyiküknek a családjánál nyertek ideiglenes elhelyezést, és ezért elég bonyolult kérdés lehet. Az együtt nem élő jegyesek megérdemlik ebben a vonatkozásban az ahhoz hasonló elbánást, amiben a gyakorlat a már együttélő házassulókat részesíti.

Ez a szemlélet egy merész lépéssel még tovább is mehetne a házasságkötés elmaradása esetében. A házasságkötés céljából összegyűjtött, a felek akarata szerint a közösségüknek szánt vagyontárgyakat a jegyesség felbomlása után, a vagyontöbbség megosztásának szabályait analógia útján alkalmazva lehetne közöttük megosztani.

V. Pap Tibor könyvének a *házasság érvénytelenségéről* szóló fejezetében megnyugvással olvastam, hogy a kettős házasság okából érvénytelen második házasság konvalidálásának időbeli hatálya kérdésében a szerző nemcsak egyetért korábban kifejtett álláspontommal, hanem azt újabb érvekkel is megerősíti, sőt bemutatja, hogy az irodalom a lengyel és csehszlovák törvény alapján is tudott hasonló álláspontot kialakítani (90. p.). Magam a Právnikban írt cikkemben nem kívántam a csehszlovák írók állásfoglalásának elébevágni.

A *holtnak nyilvánított házastárs visszatérése*nek sok vihart látott kérdése a népi demokráciák jogában problémamentessé vált (93. és köv. p.). Egyetérték a szerzővel abban, hogy helyes a második házasság érvényességéhez az új házasságot kötők jóhiszeműségét megkívánni. Ez azonban összefügg azzal, vajon a holtnak nyilvánítást nem minősítjük-e egyszersmind a házasság felbontásának. Az utóbbi esetben ugyanis a bontásnak az új házasságot érvényessé tevő hatálya független a jóhiszeműségtől, hiszen a bontó ítélet szüntető hatályát sem a perújítás, sem a törvényességi óvás nem érintheti. Elkerülte azonban a szerző figyelmét, hogy a Csjt. 17. §-a — a régi jogtól eltérve — a bontási szemléletnek koncessziót tesz, amikor a régi házasságot nem az új házasság megkötésével tekinti csak megszűntnek, hanem ebben a vonatkozásban az egyébként hatálytalanná váló holtnak nyilvánító határozatban megjelölt időpontot mondja irányadónak. Ez a kis következetlenség persze nem lehet ok a jóhiszeműség követelményének eljétsére.

Ellentét van korábban kifejtett álláspontom és a szerző álláspontja közt abban a kérdésben, hogy az *örökbefogadási viszony* a házassulók közt a házasság érvénytelenségét eredményezi-e (98. és köv. p.). Nemleges álláspontomat a Csjt.-t közvetlenül megelőző jogállapot és a Csjt. szövege alapján fejtettem ki, míg a házasság érvénytelenségét állító álláspont olyan törekvésekből táplálkozott, amelyek az anyakönyvi szabályokban elég hamar bizonyos eredményekkel jártak, de csak a Ptk. hatálybalépésekor valósultak meg. Ezek a törekvések az örökbefogadott gyermeknek teljesen az örökbefogadó családjába beillesztésére irányultak és a gyermeknek a régi családdal való minden kapcsolatát lehetőleg meg kívánták szakítani, még a házasságkötés idején is elejét kívánván venni annak, hogy az örökbefogadottnak nem az örökbefogadótól származása lelepleződjék. Ez a törekvés a maga teljességében nem valósulhatott meg, mert az örökbefogadási viszony felbontásának lehetőségét mindenképpen nyitva kellett hagyni, és az említett álláspont képviselői sem kívánták útját állni annak, hogy a felbontásnak

— esetleg az örökbefogadott és az örökbefogadó később született vérszerinti gyermeke közötti — házasságkötés céljából is meg legyen a lehetősége.

Az utóbb említett törekvés a Ptk. megalkotása és hatálybaléptetése során két vonatkozásban vezetett konkrét jogszabályokra, amelyek megváltoztatják azt a jogállapotot, amelyre annak idején véleményemet alapítottam. Egyfelől a Ptk. 617. és 618. §-ában az örökbefogadási viszonyból eredő törvényes öröklési kapcsolatok szabályozásával, másfelől az 1960. évi 12. sz. tvr. 10. §-ában a Csjt. 51. §-ának módosításával, amely az örökbefogadottnak az örökbefogadó családjába beillesztését teljessé teszi. Most már képviselhetők tartom azt az álláspontot, hogy a fennálló örökbefogadási viszony házassági akadályt jelent. A vérfertőzési tilalom nemcsak az utódok degeneráltsága elleni védekezés, hiszen akkor az utód származásának kizártságát bizonyító orvosi vélemény esetében a vérfertőző házasságot meg is lehetne engedni. Az ilyen házassággal szembeni társadalmi ellenzés ereje viszont teljes mértékben megnyilatkozik az olyan házassággal szemben is, amelynek nem vérrokonok közti létrejöttéről voltaképpen a törvény intenciói szerint csak az örökbefogadónak szabad tudni, az örökbefogadottnak már éppen úgy nem, mint az idegeneknek. Az örökbefogadási viszonyból eredő akadály — ha létrejött — természetesen az örökbefogadói család tagjainak ugyanolyan széles körére terjed ki, mint amelyet a Csjt. 8. §-ának (1) bekezdése állapít meg, és az örökbefogadási viszony felbontása nélkül ugyanennek a §-nak a (2) bekezdésében megszabott módon hátritható el. Az is természetes, hogy az örökbefogadás nem szünteti meg az örökbefogadott és vérszerinti rokonai közti akadályt, amely esetleg a házassulók és az anyakönyvvezető előtt felismerhetetlen lesz. Az ilyen okból létrejövő érvénytelen házasságok valószínűsége mindenesetre olyan minimális, hogy komoly aggodalmat nem keltíhet.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1960. évi 12. tvr. 11. §-a szerint a felfokozott családjogi hatás csak az 1960. május 1. napja után engedélyezett örökbefogadásokhoz főződik, a tvr. tehát világosan kifejezi, hogy az említett törekvéseknek csak a jövőre nézve tesz eleget, és nem ismeri el, hogy az örökbefogadásnak már eddig is hasonló hatálya lett volna. Ebből pedig az következik, hogy a házassági akadály is csak az új örökbefogadásokhoz fog főződni, ha csak éppen ebben a vonatkozásban az egységes elbírálás érdekében nem vetítjük vissza ezt a hatást. Az örökbefogadás öröklési jogi hatása körében lehet is erre bizonyos érvet találni. Az 1960. évi 11. sz. tvr. 92. §-a értelmében ugyanis az 1960. május 1. napja után megnyílt öröklés esetében az új öröklési jogi szabályokat — és így az örökbefogadási viszony esetére szóló szabályokat is — arra tekintet nélkül kell alkalmazni, hogy az örökbefogadást mikor engedélyezték.²²

Az örökbefogadásnak bizonyos szempontból a fordítottja a házasságon kívüli származás esete. Semmi kétség, „hogy a házasságon kívül születés útján létrejött rokonság... ugyanolyan következményekkel jár a házasság érvénytelenségét illetően, mint a házasságból való születés útján keletkezett rokonság” (103. p.). Ha a vérségi kapcsolatot sem a házasság, sem elismerés, sem bírói határozat nem bizonyítja, esetleg a házasságból származás megtámadására megszabott határidő lejártá folytán nem is lehet már a házasságból eredő rokoni kapcsolatokat bírói határozattal megszüntetve a vérszerinti rokonságot mindenkiel szemben hatályosan megállapítani, de a házastársuk közti érvénytelenséget eredményező vérrokonság megállapítható, az érvénytelenítés iránti perben azt figyelembe kell venni. Problémát az 1952. évi 23. sz. tvr. 43. §-a ad, amely így kezdődik: „ha nincs olyan személy, akit... a gyermek apjának kell tekinteni”. Kérdés, hogy az apaság nélküli eltartási kötelezettség eredményez-e vérrokonsági házassági akadályt. A gyakorlatban előfordult, hogy a tartásra kötelező ítélet után megindított apasági perben a bíróság a korábbi ítéletet még az érintkezés megtörténte tekintetében sem fogadta el ítélt dolognak és az apasági keresetet elutasította. Gyakori, hogy a per az apaság megállapítására irányul, de a bíróság csak tartásra kötelez. A többi népi demokráciában olyan tényállás mellett, amely nálunk csak tartási kötelezettségre vezet, vagy apaságot állapítanak meg, vagy tartást sem. Az apaság nélküli tartás kérdését éppen annak a dokumentálására szabályozza a tvr. és nem a Csjt., hogy az ilyen kötelezettség családi kötelekét nem eredményez. A tartásra kötelezett mégis *lehetséges* apa, és ezért az ennek folytán lehetséges közeli vérrokonok közt helyesebb a házasságkötést megakadályozni.

²² Ebből az az érdekes következmény folyik, hogy átmenetileg olyanok is törvényes öröklési kapcsolatba kerültek egymással, akik között a törvény által létesített rokoni kapcsolat nincs.

Igen meggyőzőek Pap Tibornak az akarathiányos házasságra vonatkozó fejtegetései, különösen az engelsi kijelentésekre vonatkozó interpretációja (112. és köv. p.). Pap Tibor végső konklúziójával, hogy az akarathiányra alapított érvénytelenítés el nem ismerése nem töri meg a szabad párválasztás biztosítását, aminek az ilyen esetekben más alkalmas eszköze is van, egyetértek.

Az érvénytelenné nyilvánításról és következményeiről szóló ötödik fejezetben a keresetindítási jogosultság tárgyalása során (129. p.) kiejtett a szerző egy nálunk sokat vitatott, már nyugvóponttra jutott kérdést. A Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség közt vitássá vált, hogy a gondnokság alá nem helyezett cselekvőképtelen házasságának érvénytelenítése iránt indíthat-e keresetet az ügyész. A Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Csjt. 11. §-a értelmében ilyen esetben csak maga a cselekvőképtelen állapotban házasságot kötő indíthat keresetet cselekvőképeségének visszaállása után. Ha tehát a cselekvőképtelen házassfél meghal anélkül, hogy gondnokság alá helyezték volna, nem lehet a házasságot érvényteleníteni. A cselekvőképtelen e mellett az álláspont mellett a házasság vonatkozásában is ki lenne szolgáltatva a környezetének. A Legfelsőbb Bíróság egy olyan esetben adta fel korábbi álláspontját, és ismerte el törvényességi óvára hozott határozattal az ügyész kereseti jogát, amikor a cselekvőképtelen házassuló mindössze négy nappal élte túl a házasságkötést (B. H. 1957. nov. 1774. sor. sz.). Érdekes lett volna, ha a szerző ennek a kérdésnek az állását is bemutatta volna a többi népi demokráciában.

VI. A házastársak személyes viszonyát tárgyaló hatodik fejezetben elismerést érdemel Pap Tibornak arra irányuló törekvése, hogy kimutassa, nem szükséges a férj javára döntő szót biztosítani ahhoz, hogy a házasetlet ügyei zavartalanul lebonylódhassanak. A házastársak teljes egyenjogúsága mellett sincs szükség arra sem, hogy széles körben biztosítson a törvény bírói beleszólást. Más kérdés — és erről nem a jogirodalom szól —, hogy a legharmonikusabb házasságokban többnyire van valakinek döntő szava, de ez a törvény határozott ilyen rendelkezése esetében sem mindig a férjé.

A házastársak névviseleése kérdésében a magyar jog bemutatásában házagot jelent, hogy a szerző nincs figyelemmel a névváltoztatásokra vonatkozó 11/1955. M. T. és 2/1955. B. M. sz. rendeletekre, amelyeknek számos rendelkezése kapcsolatos a házassággal, megadva a lehetőséget a Csjt. szabályai szerint előállott helyzet korrigálására.

A feleség bontás utáni névviseleése kérdésében Pap Tibor egyetért azzal a korábban kifejtett bírálatommal, amelyet a Csjt. megoldásához fűztem és kimutatja, hogy a többi népi demokráciák hasonló szabályai nem sújtják olyan egyoldalúan és súlyosan a feleséget, mint a magyar törvény. (164—166. p.)

VII. A hetedik fejezetben tér rá Pap Tibor Szigligeti Viktor könyvének főtárgyára, a házassági vagyoni jog tárgyalására.

Ami az idetartozó kérdések fontosságát és rendszeres tárgyalásának időszerűségét illeti, messzemenően egyetértek Iharos és Páll megállapításával. A dolgozók élet-színvonalának emelkedése egyre jelentősebbé teszi az együttélés alatt szerzett vagyont, a házastársak munkával szerzett személyi tulajdona tárgyainak használati értékét. Fontos tehát, hogy a polgári ítélkezési gyakorlatnak idevonatkozó megoldásai megfeleljenek a szocialista jogszemléletnek, és a gyakorlatban még észlelhető bizonytalanságok is mielőbb megszűnjének. Pap Tibor is helyesen emeli ki viszont, hogy a szocialista törvényhozás lényegéből folyik az a szemlélet, amely — a kapitalista szemlélettől eltérően — a vagyoni jogi kérdéseknek nem tulajdonít elhatározó jelentőséget és azoknak éppen a személyes viszonyokhoz kapcsolását domborítja ki, de másfelől a házastársi vagyoni viszonyok szabályozása nyújtja a családjogon belül a legszemléltetőbb példát a nemek egyenjogúságának következetes megvalósítására (4. p.).

A magyar Csjt., de más népi demokráciák törvénykönyvei is meglehetősen szűkszavúak vonatkozó fejezeteikben, ami főleg a kapitalista házassági vagyoni jogi rendszerek §-aratával szembeállítva válik feltűnővé és a szocialista jogalkotásra általában jellegzetessé. Az új házassági vagyoni jog hatályban létének eddig eltelt közel nyolc esztendeje szemléltető példáját mutatja annak, milyen fontos és súlyos feladatok betöltését várja a szocialista kodifikáció a bírói gyakorlattól és a tudománytól. A szóban levő körben ezt a lényegében már derekasan meg is oldott feladatot bizonyos mértékben megnehezítette, hogy az a házassági vagyoni jogi rendszer, amely újként megvalósult, nem vezethető vissza az emberek közötti közösségek egyik, a múltban részletesen szabályozott típusára sem úgy, hogy ennek a régi típusnak a szabályaiból házassági vagyoni jogi kérdések szocialista megoldását lehetne levezetni. Annyi állapítható meg, hogy a magyar Csjt. házassági viszonyokösszege — szemben a hányados tulajdonközösséggel — a

korábbi magyar jogban a kereskedelmi jogon kívül nem alkalmazott együttes közösség, és pedig ennek sui generis alakulata.

Pap Tibor lemond arról, hogy megkísérelje a házassági vagyontársaság jogi természetét és azt vizsgálni, hogy a jogi természet szempontjából vannak-e egyezések és különbségek a népi demokráciák rendszerei közt, Szigligeti Viktor azonban a kérdés vizsgálatának külön fejezetet szentel (42—69. p.). Alapvető megállapítása, hogy az korábbi jogunk házassági vagyoni jogi rendszerének új változata, *dologi hatályú szerzeményi közösség*. Nem lehetne azonban ellene igazságtalanabb vádat támasztani, mint ha azt gondolnánk, hogy ezzel a megállapításával a régi megoldásokból kívánna a mai házassági vagyoni jogi kérdésekre — valami fogalomkutató módszerrel — válaszokat kapni. A legkevésbé kifogásolhatnám a megállapítást én, mert 1949-ben a Szovjetunió házassági vagyoni jogi rendszerét magam is a szerzeményi közösségi rendszerek sorában tárgyaltam.²³ A megállapítás helytálló is, ha csak azt nézzük, hogy mindkét házastársnak joga van részesedni a másik szerzeményében, és köteleessége a másikat részesíteni a maga szerzeményében. A szerzeményi közösséggel vont párhuzam azonban voltaképpen csak a megosztás időpontjára szóló hasonlóságokon alapulhat, de a két rendszer közt semmi hasonlóság nincs annak a viszonyoknak a szempontjából, amely a házaspár között az életközösség idején fennáll. A régi szerzeményi közösség a házasság idején nemcsak nem dologi jellegű, de egyáltalán *nem közösség*. Mindössze annyi áll, hogy bármely pillanatra szólóan — az egyik házastárs hirtelen halálát feltételezve — meg lehet állapítani a házastársak központi részesedését, de ezt sem másképp, mint ahogy a kötelesrészre jogosult kötelesrészét ki lehet számítani az örökhagyó halálát feltételezve. A házastársi szerzeményi igénye — akár dologi, akár kötelmi szemlélet mellett, amely két szemlélet a kötelesrész tekintetében is harcban állott egymással — éppen úgy csak az igényt sértő ajándékozással és végintézkedéssel szemben volt védve, mint a kötelesrész. Igaz, hogy a kötelesrész az örökhagyó halála előtt egyoldalú, a szerzeményi igény pedig kétoldalú váromány, de tartalmilag bizonyára nem minősítjük közösségnek az apa és a fiú viszonyát akkor sem, ha kölcsönösen egyedüli törvényes örökösei egymásnak, és így kölcsönösen kötelesrészére jogosultak egymás hagyatéka tekintetében. A szerzeményi közösség és a házassági vagyontársaság közt ezenfelül az elszámolás stádiumában is mutatkozik egy lényeges különbség, amire Szigligeti „dologi” jelzője már pontosan talál. Míg a szerzeményi közösség megszűnése után a reálszerzeményi megoldás mellett is az erre jogosult házastársnak követelnie kell a másik tulajdonában álló dolgok megfelelő részének kiadását, s amíg ezt nem teszi, harmadik személyek irányában megmarad a tulajdonos rendelkezési hatalma, polgári jogi tulajdonközösség tehát automatikusan nem áll be, addig a házastársi vagyontársaság megszűnésének — amint ezt Szigligeti más helyen kifejti (221. és köv. p.) — az a következménye, hogy nemcsak megszűnik az ügyelkötő házastárs visszatérő ügyletéhez a másik házastárs hozzájárulásának a vétele, hanem egyáltalán megszűnik annak a lehetősége, hogy az egyik házastárs a saját nevében a másik fél hozzájárulásával, de ügyelkötő nyilatkozata nélkül valamely vagyontársaságba tartozott vagyontárgy egészéről rendelkezzen.

Szigligeti szóhasználatának azonban a nagyobbik fogyatékossága, hogy egy fennálló helyzet statikus szemléletéből indul ki. A „dologi közösség” kifejezés csak a meglevő vagyontárgyak tekintetében fennálló tulajdonjogi viszony jellemzésére alkalmas, nem mutatja azonban, hogy a házassági vagyontársaság nagyon is eleven, mozgó jogviszony, és akkor is fennáll, ha a házaspárnak nincs egy fillérnyi közös vagyonuk sem. A vagyontársaság mint jogviszony eredményezi, hogy a bármelyik házastárs által szerzett vagyontárgyak közöské válnak. Ez a megkötöttség a házastársak személyi állapotát, szerzőképességét érinti, és jól kiemeli a vagyoni viszonyoknak a személyi kapcsolatokkal fennálló nexusát, ha elismerjük, hogy a vagyontársaság lényegében a házaspár *személyi állapotához* tartozik, a status familiae eleme.

VIII. Szigligeti megalapozott törekvése, hogy a régi házassági vagyoni rendszerből itt-ott felbukkanó értéktöbblet elv, kötelmi felfogás és reintegráció gondolata a gyakorlatból mielőbb teljesen eltűnjék. (62—69. p.) Nem tudnék viszont hozzá hasonlóan elnéző lenni azokkal a bírói döntésekkel szemben, amelyek a Csjt. hatálybalépése előtt megszűnt, de vagyoni jogi vonatkozásban később elbírálásra kerülő házasságok esetében is a vagyontársaság szabályait alkalmazzák a régi jog helyett. Az időközi magánjogban ilyen megoldásnak olyankor van helye, amikor a régi megoldásnak régi jogviszonyokra alkalmazása is közrendi akadályba ütköznék. Ez a gondolat érvényesült

²³ Magyar Családi Jog. Budapest, 1949. 177. p.

nálunk a vitézi kivételes öröklési rend tekintetében, és a bíróság helyesen alkalmazta az általános törvényes öröklési rend szabályait, amikor a telek tulajdonosa még 1943-ban halt meg, de a hagyatéka csak a felszabadulás után került tárgyalásra. Ezt a megoldást választotta az 1955. április 25-i jugoszláv öröklési törvény 242. cikke.²⁴ Az új házassági vagyoni jogi szabályoknak ilyen alkalmazását nemcsak azért nem tartom helyesnek, mert túllép a visszaható erőben az 1952. évi 23. tvr. 54. §-án (55. p.), hanem azért is, mert a régi közszerzeményi rendszer szabályainak átmeneti alkalmazása nem ütközik közrendi aggályba, hiszen pl. a bolgár törvény ahhoz nagyon közelálló megoldást tartalmaz.

IX. A *különvagyoni elemek* tárgyalása során érintik és tárgyalják mind Pap Tibor (180., 197. és köv. p.), mind Szigligeti Viktor (114—121. p.) a Legfelsőbb Bíróság 70. sz. kollégiumi állásfoglalását, és azzal egyikük sem ért egyet. A kollégiumi állásfoglalásban felismerhetően a régi közszerzeményi rendszer tér vissza a vagyontárgyak bizonyos csoportjára szólna. Nem szól ez ellen, hogy az állásfoglalás prima facie a személyes használatra szolgáló dolgokat a *különvagyoni*ba utalja, mert ez csak annyit jelent, hogy azok felett — éppen úgy, mint a közszerzeményi rendszerben a maga szerzeménye felett — egyedül az a házastárs rendelkezhetik, akinek a vagyontárgyak személyes használatára szolgálnak. A vagyontársak megszűnésekor azonban az állásfoglalás is kiegyenlíti az esetleg előálló aránytalanságokat, ami lényegében ugyanazt jelenti, mint a szerzeményi közösség megszűnésekor az egyik oldalon előállott szerzeményi vagyontöbblet felének a kiszolgáltatása. A személyes használatra szolgáló dolgok ezek szerint nem alkotnak igazi különvagyonot a kollégium szerint sem, hanem a vagyontársak közösségbe tartozó és a különvagyonot alkotó alvagyontok mellett egy harmadik alvagyont. Mégsem tudnák a kollégiummal szemben olyan élesen állást foglalni, mint azt a szerzők teszik. Szigligeti is koncedálja, hogy a Csjt. 28. §-ának (2) bekezdése alá eső különvagyoni utalás ráutaló magatartással is lehetséges. A kollégium ráutaló magatartás helyett lényegileg vélelmet állít fel az ilyen szándék mellett, aminek köztudattá válása a feleket esetlegesen ellenkező szándékuk kifejezésére fogja ösztönözni. A megegyezés védelme ellen Szigligeti komoly érve, hogy ha a házastárs a saját keresetéből a saját személyes használatára szolgáló dolgot szerez, a másik fél erről esetleg még tudomást sem szerez, annál kevésbé lehet részéről különvagyoni utaló jognyilatkozatot vélelmezni (121. p.). Ha a másik házastárs a beszerzésről utólag sem értesül, ami nehezen képzelhető el, és így utólagos jóváhagyás sem erősíti meg a különvagyoni utalást, feltehető, hogy adott esetben a Legfelsőbb Bíróság is bővítené az állásfoglalásában amúgy is meglevő kivételek körét. Erőteljes, de mégsem egészen ügydöntő Szigligetinek az a másik érve, hogy a kollégiumi állásfoglalás érvényesülése voltaképpen megfosztja tárgytól a Csjt. 30. §-a (2b) bekezdésének a személyes használati tárgyakra vonatkozó rendelkezését (121. p.). Ebből a rendelkezésből az mindenestre kétségtelen, hogy a törvényhozó nem kívánta a személyes használatra szolgáló dolgokat a vagyontársak közösségéből kivenni, de nem zárta el annak az útját, hogy a házastársak széles körben éljenek a kizárás törvényes lehetőségével. A kollégium azt állapította meg, hogy az életben általában ez szokott a felek szándékának megfelelni. A kollégium egyébként mégsem vesz ki a közös vagyontól minden személyes használatra szülő dolgot, az állásfoglalás maradéktalan érvényesülése esetében is marad tehát az említett rendelkezésnek alkalmazási területe.

Azt hiszem, hogy a 70. sz. kollégiumi állásfoglalás sokoldalú megvitatása nem az abban foglalt gondolat elejtését fogja eredményezni, hanem azt, hogy az ún. különvagyoni utalás — ugyancsak az élet felfogásának szolgálatában — még bizonyos megszorításokat fog szenvedni.

Szigligeti több helyen is foglalkozik a különvagyoni tárgyainak az életközösség idejére eső gyümölcseivel és hasznáival, megállapítva, hogy ezek a vagyontársak közösségbe kerülnek (127. p., 135. és köv. p.). Azt a helyzetet, amikor a hasznok a tulajdonostól különböző személyt illetnek, általában a tulajdonos jogai korlátozásának szoktuk tekinteni, és ezért, azt hiszem, Szigligeti egy mondatának — sőt kötőszavának („ezért” — „ebből kitűnően” helyett a 136. oldalon) — félreértéséből ered csupán, amikor Iharos és Pál a tulajdonosi jogok korlátozását tagadják. Azt ugyanis Szigligeti sem állítja, hogy a különvagyoni tárgyainak tulajdonosa a hasznok beszédében lenne házassága folytán korlátozva, de talán házastársával szemben beszédési kötelezettségét, ami szintén a tulajdonosi jogok bizonyosfajta korlátozása, meg is lehetne állapítani.

²⁴ Ld. erről GEILKE, Georg: Zur Rückwirkung des jugoslawischen Erbrechtsgesetzes 1955. Zeitschr. für ausl. u. int. Privatr. 23. Jg. 1958. H. 1. S. 44—50.

Szigligeti külön megjegyzés nélkül hivatkozik arra a megállapításomra, hogy a különvagyonhoz tartozó nyereménykötvényre eső nyeremény is különvagyonná válik (98. p.), a közös vagyon tárgyai körében pedig csak a közös vagyonhoz tartozó kötvényre kisorsolt nyereményről mondja, hogy a közös vagyon alkotóelemévé válik (130. p.). Úgy látszik tehát, hogy véleményemmel egyetért. Iharos és Páll azonban véleményemet „Sőt... addig megy” megjegyzéssel kísérik (180. p.), amiből helytelenítésükre kell következtetnem. De nézzük, mi a kötvény mint a különvagyontárgya? Azt a jogot testesíti meg, hogy száma a sorsolásokban részt vegyen. Ha a számat kihúzzák, akár törlesztésre, akár nyereménnyel, ez a jog consummálódik, a kötvényben foglalt jog most már a törlesztés, illetőleg a nyeremény felvételéhez való joggá alakul. A Csjt. 28. §-ának c) pontja, valamint Iharos és Páll fejtegetései a jogok realizálásáról nem engednek más következtetést, mint hogyha a kötvény különvagyonhoz tartozott, a nyeremény is a különvagyont gyarapítja.

Más a helyzet a nyereménybetétkönyvek esetében, amelyeknél a nyereménysorsolás a kamatfizetést helyettesíti, és a nyeremény a betétkövetelést nemcsak nem szünteti meg, de nem is csorbítja. A nyeremény nem lép a betét helyébe. A különvagyont alkotó nyereménybetétkönyvre eső nyeremény tehát a vagyonközösséget illeti.

Iharos és Páll nézetétől eltérően nem tudok ellentétet látni Szigligeti ama megállapítása közt, hogy általában és elvileg nem lehet a házastársakra róni azt a kötelezettséget, hogy különvagyonuk tárgyait közös használatra átengedjék és aközött, hogy a kölcsönös támogatási kötelezettségből esetleg egyes vagyontárgyak közös használatba bocsátására is kötelezettség támadhat (136. és köv. p.), Iharos és Páll az utóbbi megállapítást az élet tapasztalataival megokoltnak találják, de arra jogszabályi alapot nem látnak (178. p.). Azt hiszem, ez az alap a Csjt. 32. §-ának (2) bekezdésében feltálalható. Ha a közös szükségletek fedezése érdekében a házastárs köteles lehet különvagyona állagának a feláldozására is, az erre vonatkozó szabályban mindenesetre benne van az a kevesebb is, hogy hasonló célból köteles valamit közös használatba bocsátani. Ha a közös vagyonból nem lehet új fekvőhelyet vásárolni, de az egyik házastárs különvagyonában van két örökölt ágy, a másik házastárs nyilván nem lesz köteles földre helyezett szalmazsákon aludni.

Ugyancsak a Csjt. 32. §-ával függ össze az a kérdés, vajon a szükséghelyzetben közös célra felhasznált különvagyon megtérítését a házastársak közös vagyonának megfelelő alakulása esetében követelheti-e a korábban áldozatot hozott házastárs. Nemleges álláspontommal szemben, amely a redintegrációs igények ellen fordult, Szigligeti (147—162. p.) az esetek igen sok olyan változatát hozza fel, amikor korábbi álláspontom merev követése igazságtalan eredményre vezetne, és ezért azt eredeti formájában nem is tartom fenn.

X. A Csjt.-nek kétségtől eltekintve a legtöbb vitára alapot adó rendelkezése a 30. §. Pap Tibor bemutatta, hogy a házastársak *ügyletei*-körében egyes népi demokráciák joga a házastársak kölcsönös képviseleti jogával is operál, amiről nálunk nincs szó (213. és köv. p.). Ez a képviseleti jog — ott, ahol van — a helyzetet bizonyos mértékig egyszerűsíti.

A 30. § (1) bekezdésével kapcsolatosan azt az álláspontot fejtettem ki, hogy az alá nem csupán a szó jogtechnikai értelmében vett rendelkező ügyletek tartoznak, hanem az „általában olyan vagyoni jogi rendelkezést tenni” szöveget kiterjesztően kell értelmezni. Szigligeti Viktor ezzel az értelmezéssel szembefordul (183. p.), és még mielőtt ezt megtenné, kifejti, hogy elegendő a közös vagyon védelmében a szó szoros értelmében vett rendelkező ügyletek hatályát kötni a két házastárs egyetértéséhez, a kötelező ügyletek ugyanis az azt megkötő házastársat egyedül fogják a harmadik szerződő fél irányában kötni, csak ez lesz a harmadikkal szemben az egész vagyonával felelős, ez azonban az ügyletben részt nem vett másik házastárs közös vagyoni részeseledését nem csorbítja, mert az ő részét még a kötelezettség alapján a házastársa ellen vezetett végrehajtás esetében is érintetlenül kell hagyni (180—182. p.).

A továbbiak során azonban — szerintem igen helyesen — részletes kazuisztika felvonultatásával tárgyalja a szerző a *visszterhes szerződések*, kötelező ügyletek, pénz-kölcsön felvételek esetét, amelyeknél az ügyletkötésben részt nem vett házastárs véleményeztet vagy valóságos hozzájárulása azt eredményezi, hogy a nem ügyletkötő házastárs is felelőssé válik közös vagyonbeli illetőségével. Mindez a 30. § (2) és (3) bekezdésének igen szemléltető kifejtése. Ámde a (2) bekezdés kifejezetten csak „az előbbi rendelkezés alá tartozó visszterhes ügyletekről” szól. Ha tehát az (1) bekezdés csak a jogtechnikai értelemben vett rendelkező ügyletekre lenne vonatkoztatható, akkor a (2) bekezdést is csak az ilyen rendelkezésekre lehetne alkalmazni, ami nem jelentene kevesebbet.

mint hogy a házastársak nagy tömeggel kötött hétévköznapi ügyleteire szólóan a törvénynek semmiféle szabálya nem lenne, ami egyszerűen elviselhetetlen. Ha az idézett utalás csak azt akarná jelenteni, hogy „nem a házastársak különvagyonára vonatkozó”, akkor nehéz megérteni, hogy a (2) bekezdés miért nem így kezdődik: „Bármelyik házastársnak a vagyonközösség fennállása alatt nem a különvagyonára vonatkozóan kötött visszaterhes ügylet”. Nem tudok más megoldásra jutni, mint hogy a (2) bekezdés helyes alkalmazása érdekében az (1) bekezdést is az ügyletek szélesebb körében kell alkalmazni. Így az első bekezdés voltaképpen az ingyenes ügyletekre korlátozódik, ezek esetében pedig nem lenne katasztrófa, ha a közösből ajándékozó nem is válnék a harmadikkal szemben felelőssé, amiért ennek a készajándékként megkapott vagyontárgyat az ügylet egyetértés hiányában beálló hatálytalansága folytán vissza kellene adnia.

Ebben a gondolkodáskörben egyébként a kezesség kérdésében Szigligeti álláspontjával szemben (187. és köv. p.) Iharos és Páll álláspontját teszem a magamévá. Az ügyletkötésben szerződő félként részt nem vevő, de ahhoz — valósággal vagy vélelmezetten — hozzájáruló házaspár a közös vagyonbeli illetőségére korlátozott felelősséget szerződéssel kiterjesztheti. Az egész vagyonával válik ő is felelőssé, ha az ügyletben szerződő félként vesz részt, de akkor is, ha házastársának a szerződéséből eredő tartozásáért kezességet vállal. Szigligeti szerint a kezességvállalást ennek külön kikötése nélkül is készfizető kezességnek kell tekinteni. Iharos és Páll ezzel szemben a Ptk. 274. §-ának (1) bekezdése alapján úgy látják, hogy külön kikötés hiányában a házastársat mint kezest megilleti a sortartás kifogása, vagyis kívánhatja, hogy a hitelező — mielőtt az ő különvagyonát kielégítés céljából igénybevenné — előbb kísérelje meg követelése behajtását a főadósként kötelezett különvagyonából és a közös vagyonból. Szigligeti a készfizető kezesség mellett azzal érvel, hogy a kezességvállalásnak a követelés jobb biztosítása a célja. Ámde ez a cél akkor is megvalósul, ha a hitelező csak másodsorban fordulhat a kezes különvagyonára ellen. Ha viszont a felek szándéka az, hogy a két házastárs minden vagyonával legyen egyetemlegesen felelős, egyszerűbb forma, ha mindkét házastárs közvetlen kötelezettséget vállal.

A Csjt. 30. §-ának (2) bekezdése nem tartozik a félreérthetetlen törvényi rendelkezések sorába, amit bizonyít különösen Pap Tibornak egy lényeges félreértése. Pap Tibor nevezetesen az ügyletkötésben részt nem vevő házastárs felelősségének terjedelmét attól teszi függővé, hogy az ügyletkötéshez való hozzájárulását csak vélelmezni lehet-e, vagy az valóban megtörtént. Ebben a kérdésben a bizonyítást a nem ügyletkötő házastársra hárítja. Ha ez nem tudja bizonyítani, hogy az ügyletkez nem járult hozzá, akkor szerinte a közös vagyonbeli illetőségén felül különvagyonával is felel; ha sikerül a vélelem megdöntésével bizonyítani, hogy hozzájárulása nem volt meg, a felelősség csak vagyonilletősége erejéig terheli, ha pedig azt bizonyítja be, hogy az ügyletkötő harmadik hozzájárulásának a hiányáról tudott, vagyonilletőségével sem felel. Ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy a házastársi hozzájárulás vélelmezéséhez és tényleges megtörténtéhez azonos jogkövetkezmények kapcsolása ellenkeznék a szocialista jogtudattal (225. és köv. p.). Ezt a felállítást — sajnálatomra — egészen tévesnek kell minősítenem. A 30. § (3) bekezdése — kapcsolatban az (1) bekezdéssel — elsősorban azt mondja ki, hogy az a házastárs, aki valamely a másik házaspár által kötött szerződésben mint szerződő fél nem részes, ellenben egyetértett a szerződés megkötésével, a harmadik személlyel szemben a közös vagyonból reá eső illetőséggel felel. A (2) bekezdés alá eső ügyletek esetében a hozzájárulás külön kifejezése nélkül is ugyanolyan biztonságot kíván a törvény a harmadiknak nyújtani, mintha a hozzájárulás kifejezetten megtörtént volna. Erre való a vélelem, ami sommit a világon nem érne, ha akkor, amikor a szerződés már megkötött, meg lehetne a harmadik személlyel szemben hatályosan dönteni. Igaz, hogy a szerző a hozzájárulás valóságos megléte esetére a harmadiknak többet ad biztonságban, de mégis különböztet. A többnek a nyújtása egyébként az, aminek semmi törvényes alapja nincs. Nincs olyan szabály, amely annak az egész vagyonára, tehát a különvagyonára is kiterjedő felelősséget kimondaná, aki nem köt szerződést, hanem csak a más szerződéskötéséhez tőle megkívánt hozzájárulást adja meg. Helytálló csak az utolsó tétel: az, hogy a hozzájárulásnak a harmadik által tudott hiánya a nem ügyletkötő házastárs felelősségét egészen kizárja. Nagy baj lenne, ha a szocialista jogtudat nem viselné el a vélelmeken alapuló jogszerzéseket, illetőleg a vélelemmel szerződéskötésre biztatottól — a vélelem megdöntése esetében — a szerezni vélt jogok legalább részleges megvonását követelné meg. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a jóhiszemű jogszerzés védelmének a szocialista jogban kisebb a szerepe, de ez a vélelmek útján való ügyletkötésre biztatás megrikulásában jut kifejezésre. Utalok pl. a Ptk. 266. §-a (3) bekezdésének utolsó mondatára, amely megszüntette minden jelzőlogog

esetére azt a szabályt, hogy az összegében csökkent vagy megszűnt, de bejegyezve maradt jelzőlogos követelést a jóhiszemű telekkönyvi szerző javára egész összegében fennállónak kell tekinteni. A szerző gondolatából van valami a Ptk. 118. §-a (2) bekezdésének második mondatában, amely a harmadik jóhiszemű által a nem tulajdonostól megszerzett dolgot az igazi tulajdonos részéről egy éven belül az ellenérték megtérítése fejében visszaválthatóvá teszi. Itt valóban a forgalom biztonsága érdekében a dolgot hatalmában tartó tulajdona mellett szóló vélelem utólagos megdőlése nyit meg egy jogot, amivel azonban a törvény kifejezett rendelkezése folytán kell a tulajdonszerzőnek számot vetnie. Ez az eset nem hasonlítható a házastársak egyikének ügyletkötéséhez.

XI. Szigligeti fejtegetései során sokszor visszatér a *telekkönyvi bejegyzéseknek* a házassági vagyoni jogi viszonyokkal való kapcsolatára. Az 1951. évi 11. sz. tvr. mellékletének 2. pontjában hatályban tartott telekkönyvi szabályok egyelőre nem nyújtanak módot arra, hogy a házastársak tulajdonában álló ingatlanok tekintetében a telekkönyv tartalma elárulja, vajon az ingatlan különvagyonhoz, vagy közös vagyonhoz tartozik-e. Amíg ez így van, mindenesetre jó szolgálatot fog tenni a 23. sz. kollégiumi állásfoglalás, amely legalább a házassági vagyontársaság megszüntetése iránti per telekkönyvi feljegyzését teszi lehetővé (51. p.), ami a harmadikat kötelezi annak tudomásulvételére, hogy az ingatlan esetleg közös vagyonhoz tartozik. Ma tehát az a helyzet, hogy a vagyontársasághoz tartozó ingatlanok tekintetében a telekkönyv tartalma a valóságos jogi helyzettel eltér, akár egyik házastárs tulajdonaként szerepel az ingatlan, akár hányszor is szerint közösként. Amíg ez a helyzet nem változik, fenn kell tartanom azt a Szigligeti által kifogásolt nézetemet, hogy „külsőleg” az életközösség ideje alatt szerzett ingatlanok a házastársak közös tulajdonaként bejegyzése a telekkönyvre támaszkodó harmadik személyek szemében a tulajdoni illetőségek különvagyonba utalását mutatja (110. p.). Erre a megoldásra nem a régi tanok tisztelete, hanem a hatályos telekkönyvi szabályok kényszerítettek. Nem hiszem, hogy a telekkönyvi hatóságnak ilyen esetben meg lehetne tagadnia az egyik házastárs bekebelezési engedélye alapján az illetősége tulajdonának egy harmadik személy mint vevő javára bekebelezését a házastársi viszony alapján. Arra viszont a telekkönyvi hatóság nincs berendezve, hogy a bekebelezési kérvény elintézése során tisztázza, hogy a felek a közös tulajdonul bejegyzés kérésekor a Csjt. 28. §-a (2) bekezdésének megfelelően megegyeztek-e a két tulajdoni illetőségnek a két különvagyonba utalása felől. Amint mondtam, „külsőleg” ez fog látszani. Kérdésesnek tartom egyébként, vajon jó eredményre vezetne-e az ingatlan vagyontársaságba tartozásának telekkönyvi feltüntetését lehetővé tenni. Egyfelől nem bizonyos, hogy a házaspár ezzel a lehetőséggel rendszeresen élne, a telekkönyv és a jogi helyzet tehát sok esetben továbbra sem fedné egymást. Emellett nem volna biztosítható, hogy a bejegyzés valóban csak vagyontársaságba tartozó ingatlan tekintetében történjék meg, az együttes megszüntése pedig újból eltérő időznie elő a telekkönyvi helyzettől. Talán jó is, hogy csak a vagyontársaság megosztására irányuló per megindulásakor foglalkoztassa a kérdés a telekkönyvet.

XII. Végezetül foglalkoznom kell még a *szerzői jogok és jogdíjak* házassági vagyoni jogi vonatkozásaival, amelyek tekintetében Szigligeti fejtegetéseivel (211. és köv. p.) lényegileg egyetértek, de úgy látom, hogy Iharos és Páll a korábbi vonatkozó állásfoglalásomat alapjánál félreértették, és azt is megállapíthatónak tartom, hogy a polgári kollégium erre a kérdésre vonatkozó 82. sz. állásfoglalása túl későn jutott Szigligeti kezéhez ahhoz, hogy könyvében annak elemzésébe is bocsátkozhatott volna.

Szigligetivel közös álláspontunk szerint, amelyet a kollégiumi állásfoglalás 3. pontja is megerősít, az egyik házaspár által alkotott mű szerzői joga akkor sem tartozik a vagyontársaságba, ha a művet a szerző a házassági együttélés idején alkotta. Ugyanakkor Szigligetivel egyező az az álláspontunk, hogy a szerzői jog értékesítéséből — de nem egészének elidegenítéséből — az együttélés idején előálló jövedelem — mint a különvagyon jövedelme általában — a vagyontársaságot illeti, tekintet nélkül arra, hogy a művet a szerző a házasságkötés előtt vagy az együttélés idején alkotta.

Más volt Oroszi Ferencnek a Csjt. hatálybalépésekor kifejtett álláspontja, aki — lege non distinguente — a szerzői jogot nem vonta különleges elbánás alá, a házasságkötés előtt alkotott művek után az együttélés idején húzott jogdíjakat pedig a szerző külön vagyonába utalta.²⁵ Iharos és Páll, sőt maga Szigligeti, nem ismerik fel, hogy Oroszi Ferencnek a jogdíjakra vonatkozó álláspontja nem különlegesen a szerzői jogra vonatkozóan kialakított álláspont, hanem logikus folyománya annak a következetesen elfoglalt

²⁵ A magyar családi jog főbb kérdései. 1953. 111. és köv. p.

álláspontjának, hogy a különvagyon tárgyainak jövedelme felől a tulajdonos szabadon rendelkezik, és rajta múlik, hogy ezt a jövedelmet a család létfenntartására vagy egyéb közös célokra kívánja-e fordítani, vagy azzal különvagyonát gyarapítja, és másképp használja fel.

Ebben az alapvető kérdésben a később kialakult gyakorlat a Szigligeti által bőven kifejtett arra az álláspontra helyezkedett, hogy a különvagyon jövedelme a vagyonszövetséget illeti, a vagyonszövetség mintegy a különvagyon „hasznélvezője” (137. p.). Nincs kétség az afelől, hogy Oroszi Ferenc — ha az alapkérdésben az utóbbi álláspontot elfogadná — az alól a szerzői jogdíjak tekintetében éppen olyan logikusan nem tenne kivételt, mint ahogy nem kivételként állította fel a most az egész fejtegetésből kiszakítva a könyvben és a recenzióban idézett tételét. Ezért sem tudok egyetérteni Iharos és Páll Oroszi véleményére alapított azzal az álláspontjával, amely szerint, ha a szerző a házasságkötés előtt alkotott művének a házasság alatti értékesítése útján jogdíjakat kap, ezek különvagyonát kellene, hogy gyarapítsák (180. p.).

Sem magam, sem Szigligeti nem foglalkoztunk külön azzal az esettel, amikor a szerzői jog értékesítéséből eredő követelés keletkezése, illetőleg esedékessége és tényleges kiegyenlítése közti időben a szerző házasságot köt vagy bont. Ez azonban szerephez jut Oroszinál, aki a házasság alatt esedékessé vált, de utólag kifizetésre kerülő jogdíjrészeket külön vizsgálja.

Ebben a kérdésben tulajdonítanak nekem Iharos és Páll olyan álláspontot, amelyet a későbbiek során maguk is ellentétben állónak találnak egy olyan megállapítással, amelyet már helyesen idéznek.

Ez az álláspont, amely a Szigligeti által tőlem vett idézetből tűnnék ki, az lenne, hogy a szerzőnek „a szerzői jogdíjkövetelésére irányult alanyi joga a különvagyon és ennek az alanyi jognak az igényre átfordulása után az igény alapján eszközölt teljesítés mint jövedelem kerül a vagyonszövetségbe”. Ilyet én sem a tőlem vett idézetben, sem másutt nem mondtam, hanem csak azt mondom, hogy a különvagyonból eredő jövedelemre a gyakorlatban kialakult általános szabályhoz képest a szerzői jogból a házassági életközösség idején húzott jövedelem — tekintet nélkül a mű alkotásának idejére — a közös vagyonba folyik be.

Ha a követelés keletkezése és kifizetése közt időbeli különbség van, annak házassági vagyoni jogi sorsa tekintetében a keletkezés ideje a döntő. Áll ez akkor is, ha a követelés valamely jog gyümölcseként, tehát úgy válik önálló jogtárggyá, hogy a gyümölcsöző jog állagának épségét nem érinti. Ez áll különösen a szerzői jog esetében, mert ha százszor játsszák is a színdarabot, és száz előadás után keletkezik a szerzőnek jogdíjkövetelése, a szerzői jog mint jövedelem hozására továbbra is alkalmas jog, teljes épségében fennmarad. A házasságkötés előtt önálló jogtárggyá vált jogdíjkövetelés elvileg az együttélés megkezdésekor a különvagyonba kell hogy kerüljön, és ennek folytán a Csjt. 28. §-a (1) bekezdésének c) pontja értelmében a követelésre teljesített fizetés szintén a különvagyon eleme lesz. Ha a szerzői jog gyümölcseként a jogdíjkövetelés a házassági együttélés megkezdése után keletkezik, a különvagyonot alkotó jogból eredő jövedelemként a vagyonszövetséget illeti.

Más a helyzet, ha a szerző magát a szerzői jogot idegeníti el, amiből az következik, hogy a további jogdíjak az elidegenítés után már másnak a javára keletkeznek. Ilyenkor a különvagyonot alkotó szerzői jog ellenértéke a jog helyébe lépve a különvagyonba folyik be ugyancsak a Csjt. 28. §-ának idézett rendelkezése értelmében. Oroszi Ferencnek az az érve, hogy a szerző rosszabbul jár, ha a házasság alatt keletkező jogdíjak a vagyonszövetségbe kerülnek, mint ha a szerzői jogot még a házasság megkötése előtt elidegeníti, éppen azért veszi el a súlyát, mert a szerzőnek a házasság fennállása alatt is mindig szabadságában áll a szerzői jogot a maga egészében elidegeníteni.

Az Iharos és Páll által nekem tulajdonított nézet elvileg azért esik kifogás alá, mert a fizetés momentuma nem lehet az, ami a követelést az egyik alvagyonból a másikba áttolja.

Más kérdés, hogy Szigligetivel együtt nem kerültünk-e ellentétbe a kollégiumi állásfoglalás 5. pontjával, amely a keletkezés időpontjára tekintet nélkül az együttélés alatt „befolyt” jogdíjakat, mégpedig kifejezetten a házassági együttélés előtt alkotott művek utáni jogdíjakat utalja a vagyonszövetségbe.²⁶ Ez azért nem lehet véletlen,

²⁶ Iharos és Páll idézett álláspontja, amely a házasságkötés előtt alkotott művek jogdíjait minden esetben a szerző különvagyonába utalja, a kollégiumi állásfoglalás 5. pontjával kétségtelenül szemben áll.

mert a 6. pont az életközösség megszűnése idejére már különbséget tesz a keletkezés és teljesítés momentuma közt, és az együttélés idején történt értékesítésből eredő jövedelmet akkor is megosztja a volt házastársak közt, ha a jövedelem már csak az együttélés megszűnése után folyik be a szerzőhöz.

A magam részéről helyénvalónak tartanám a végleges állásfoglalással megvárni, amíg a Legfelsőbb Biróságnak módja nyílik a kollégiumi állásfoglalást gyakorlati esetekre alkalmazni. Egyelőre úgy látom, hogy a kollégium a dogmatikus szemlélet felretételével in favorem uxoris (mariti) kívánta egyszerűbbé tenni a helyzetet azzal, hogy az együttélés alatt befolyó minden jogdíjjövedelemnek közös sorsot szánt, de hasonló, a fizetés időpontjára beállított, egyforma elbánást nem kívánt megvalósítani olyankor, amikor ez a szerző volt házastársára hátrányos lett volna.

Az 5. pont nyilvánvalóan áll az együttélés alatt alkotott művek jogdíjaira is, viszont nézetem szerint nem volt indokolt a kollégiumi állásfoglalás 6. pontját a házassági együttélés idején alkotott művek esetére korlátozni. Ha a korábban alkotott mű értékesítése történik az együttélés alatt, akkor is indokolt az életközösség megszűnése utáni fizetés esetében a volt házastársat részesíteni. Azt várom, hogy a gyakorlat ezt a pontot ilyen irányban tovább fogja fejleszteni.

Nem tudok azonban Iharos és Páll amaz értelmezésével egyetérteni, hogy az állásfoglalás 6. pontja az együttélés utáni értékesítésből eredő jövedelemben is részesedést biztosítana a volt házastársnak, hiszen az állásfoglalás világosan az együttélés alatti értékesítésről szól, és egyébként is az együttélés utáni értékesítés a különvagyonból a vagyontöbbség megszűnése után előálló jövedelmet eredményez, az ilyen jövedelemben pedig a különvagyon semmiféle tárgya esetében nem részesül a volt házastárs. Ennek ellenére igen értékesnek és megfontolásra érdemesnek tartom Iharos és Páll különbségtételét a házasság előtt és alatt alkotott művek közt, valamint azt az elgondolásukat, hogy a házasság alatt alkotott művek — mint munka eredményei — a szerző házastársának bizonyos segítő hatását általában mutatják, és ezért indokolt lenne, hogy az ilyen művek jogdíjaiból szélesebb körben részesüljön a házastárs, illetőleg a volt házastárs, mint a házasság előtt alkotott művek jogdíjaiból. Ehhez azonban új jogszabály alkotására lenne szükség.

XIII. Amikor a két gazdag tartalmú könyvre vonatkozó megjegyzéseim végére értem, be kell látnom, hogy nem sikerült azokról megközelítően sem teljes képet nyújtanom, csak néhány szemelvényt emelhettem ki megvitatásra érdemes alapos fejtegetéseikből. Azt hiszem azonban, hogy a családjoggal foglalkozóknak még nagyon sokszor lesz alkalmuk a szerzők egyes eredményeivel foglalkozni, és talán nekem is lesz még módom azokról elmondani olyan megjegyzéseket is, amik előadására most nem volt terem.

Szocialista családjogunk fejlődése a két könyvvel nagy utat tett meg előre, de a vita tárgyává tett kérdések rávilágítanak arra is, hogy a továbbépítés érdekében még bőven van tennivaló a szerzők által feldolgozott témakörökön belül is. A két mű mindenestre ebben a további munkában szilárd alapot fog jelenteni.